

MARTA PISAREK¹, JADWIGA LECHOWSKA²

Katedra Agroekologii¹, Katedra Produkcji Zwierzęcej i Oceny Produktów Drobiarskich²
Wydział Biologiczno-Rolniczy, Uniwersytet Rzeszowski,
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
e-mail: mpisarek@univ.rzeszow.pl

KONCEPCJA ZACHOWANIA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ W RAMACH PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH NA LATA 2007-2013

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 promuje dobrowolne działania producentów rolnych na rzecz zachowania, utrwalania, wzmacniania bioróżnorodności obszarów wiejskich poprzez wspieranie proekologicznych systemów gospodarowania. Swym zasięgiem obejmuje nie tylko gatunki uprawiane i hodowane, ale również żyjące w środowisku naturalnym.

Słowa kluczowe: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, bioróżnorodność

I. WSTĘP

Polska wraz z większością krajów świata podpisała w 1992 roku „Konwencję o różnorodności biologicznej”, zobowiązując się tym samym do stworzenia prawnych i organizacyjnych podstaw objęcia ochroną i użytkowania w zrównoważony sposób różnorodnych biologicznie roślin i zwierząt [7,14]. Jednym z instrumentów do wykonania tego zadania w naszym kraju jest Program Operacyjny Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, w którym za obowiązkowe działanie przyjęto wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt. Działania te zmierzają do poprawy środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich, w szczególności poprzez:

- utrzymanie w odpowiednim, nie pogorszonym stanie cennych siedlisk użytkowanych rolniczo lub przywrócenie ich walorów,
- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania,
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód,
- kształtowanie struktury krajobrazu,
- ochronę lokalnych odmian roślin,
- ochronę lokalnych ras zwierząt gospodarskich.

Szczególnie cennymi projektami promującymi dobrowolne działania producentów rolnych na rzecz zachowania, utrwalania, wzmacniania bioróżnorodności obszarów wiejskich są:

- Integrowana Produkcja (IP),

^{*} *Pracę recenzował:* prof. nadzw. dr hab. inż. Jan Krupa WSiIz Rzeszów

- wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (obszary górskie, obszary nizinne, obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami),
- w ramach programu rolno-środowiskowego pakiety: Rolnictwo zrównoważone (Pakiet 1), Rolnictwo ekologiczne (P2), Ekstensywne trwałe użytki zielone (P3), Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000 (P4), Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000 (P5), Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie (P6), Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie (P7), Ochrona gleb i wód (P8), Strefy buforowe (P9). Nie jest możliwe łączenie pakietów o takim samym działaniu na tej samej powierzchni (tab. 1) [16].

Tabela 1 - Table 1

Zasady łączenia pakietów rolno-środowiskowych na tej samej powierzchni [16]

The rules of putting together the farm and environmental packets on the same areas [16]

Pakiet /Packet	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1		-	x	x	x	+	+	+	+
2	-		+	+	x	+	+	-	+
3	x	+		-	-	x	+	x	+
4	x	+	-		-	x	+	x	+
5	x	x	-	-		x	+	x	+
6	+	+	x	x	x		+	+	+
7	+	+	+	+	+	+		+	+
8	+	-	x	x	x	+	+		+
9	+	+	+	+	+	+	+	+	

(x) pakiety nie łączą się, gdyż dotyczą innych grup użytków rolnych; (x) *packets do not link together because they concern different farmers*

(+) pakiety można łączyć; (+) *packets can be link together*

(-) pakietów nie można łączyć; (-) *packets can not be link together*

Przedmiotem ochrony powinno być całe bogactwo przyrodnicze występujące na Ziemi. Jednak ograniczone środki finansowe przy znacznych kosztach, które trzeba ponieść na ochronę różnorodności biologicznej, zmuszają do wydzielenia grup gatunków i ekosystemów o wysokich priorytetach ochronnych. Przy wyróżnianiu tych priorytetowych elementów, brane są pod uwagę przesłanki biologiczne (np. gatunki kluczowe, których obecność wpływa na strukturę i funkcjonowanie całego ekosystemu), użytkowe (gatunki mające ważne znaczenie użytkowe) czy etyczno-kulturowe (gatunki postrzegane przez społeczeństwo jako tzw. gatunki flagowe, np. w przypadku naszego kraju jest nim bocian biały, który jest traktowany przez społeczeństwo jako szczególnie dobro narodowe) [14].

II. ZADANIA PRODUKCJI ROŚLINNEJ PRZY WZMACNIANIU BIORÓŻNORODNOŚCI

Duży wkład w ochronę bioróżnorodności wnosi produkcja roślinna prowadzona systemami proekologicznymi, bowiem preferowana jest uprawa tylko odmian roślin lokalnych, doskonale przystosowanych do panujących warunków siedliskowych, o wysokiej odporności na patogeny i szkodniki. W Integrowanej Produkcji dopuszczonych jest do uprawy 21 gatunków roślin spełniających te wymogi. Są to: jabłoń, grusza, porzeczka czarna, i czerwona, malina, śliwa, brzoskwinia i morela, agrest, borówka wysoka, wiśnia oraz truskawka, burak ćwikłowy,

marchew, kapusta głowiasta, kalafior, cebula, pomidor i papryka pod osłonami, sałata, ogórek gruntowy i pod osłonami, chrzan, jak również ziemniak [17]. W rolnictwie ekologicznym przewiduje się dopłaty do upraw rolniczych, warzyw, ziół i upraw sadowniczych posiadających certyfikat i bez certyfikatu. Obowiązujące w tym systemie tradycyjne sposoby gospodarowania pozwalają zahamować nie tylko erozję genetyczną gatunków i odmian roślin uprawnych, ale również towarzyszącym im chwastom. Za zagrożone wyginięciem chwasty uważa się między innymi: kąkol polny (*Agrostemma githago*), czarnuszkę polną (*Nigella arvensis*), ostróżeczkę polną (*Consolida regalis*), mak polny (*Papaver rhoeas*), kurzyśląd polny (*Anagallis arvensis*), rumian polny (*Anthemis arvensis*), rumianek pospolity (*Chamomilla recutita*), chabra bławatka (*Centaurea cyanus*), fiołka polnego (*Viola arvensis*), groszek bulwiasty (*Lathyrus tuberosus*), dymnicę pospolitą (*Fumaria officinalis*), mysioruka drobnego (*Myosurus minimus*), Inicznika siewnego (*Camelina sativa*), miłka letniego (*Adonis aestivalis*), sporka polnego (*Spergula arvensis*) [10].

Nowością w PROW 2007-2013 jest objęcie dofinansowaniem lokalnych odmian roślin uprawnych i sadów tradycyjnych. Dzięki takiemu wsparciu będzie możliwy powrót do uprawy dawnych gatunków zbóż (pszenica orkisz, pszenica płaskurka, kszycyca), roślin strączkowych (soczewica, lędwian), roślin oleistych (Inicznik, rzepik, len, rzodkiew oleista), odmian ziemniaka (np. Amerykany, Wyszoborski, Pierwiosnek), fasoli Piękny Jaś, fasoli biczykowych z Tyszowca, Kasłanu, ogórka (Trocki, Borszczagowski), cebuli (Lubartowska), głąbika krakowskiego, pomidora (np. Wole Serce). Ponadto planowane jest dofinansowanie starych odmian jabłoni (m.in. Antonówka Półtorafuntowa, Ananas Bierzeńicki, Aporta, Babuszkino, Beforest, Boiken, Bukówka Glogierówka, Graftytek, Grochówka, Kalwila, Kantówka Gdańska, Koksa Pomarańczowa, Piękna z Rept, Renety, Żeleźniak), Gruszy (Cytrynowka, Diuszesa Wczesna, Dobra Ludwika, Dobra Szara, Owsianka, Panienska, Paryżanka, Patawinka, Pomarańczówka), wiśni (Gubińska Czerecha, Hiszpanka, Hortensja, Książęca) [15]. Proponowana wysokość płatności będzie zróżnicowana w zależności od celu uprawy, który może być: towarowy (do sprzedaży) lub nasienny, w tym do produkcji, nasiennej towarowej (do sprzedaży), albo nasiennej dla banku genów.

Objęcie rolników instrumentami sprzyjającymi unikaniu marginalizacji i zaprzestania działalności rolniczej na gruntach rolnych o słabszej jakości oraz zachęcającymi do tradycyjnego użytkowania łąk i pastwisk zabezpiecza przed niekontrolowaną sukcesją obszarów wiejskich. Podobne zadanie spełniają dotacje związane z Siecią Natura 2000. Dzięki tym pakietom będzie możliwe przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo, w tym mechowiska, szuwały wielkoturzycowe, łąki trzęślicowe i selernicowe, murawy ciepłolubne, półnaturalne łąki wilgotne, półnaturalne łąki siedlisk świeżych, bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe i słonorośla. Bogactwo flory nieleśnych ekosystemów daje gwarancję zachowania różnorodności faunistycznej. Wprowadzenie w życie PROW 2007-2013 umożliwi między innymi ochronę ptaków związanych z krajobrazem rolniczym (tab. 2), motyli (przeplatka aurina *Hypodryas aurinia*, przeplatka maturna *H. maturna*, czerwończyk nieparek *Lycæna dispar*, modraszek nautitus *Maculinea nausithous*, modraszek telejus *M. telejus*), ślimaków lądowych (poczwarówka zwężona *Vertigo angustior*, poczwarówka zmienna *V. genesii*, poczwarówka Geyera *V. geyeri*, poczwarówka jajowata *V. moulinsiana*) [3].

Tabela 2 - Table 2

Wybrane gatunki ptaków krajobrazu rolniczego / Chosen types of birds from the farming landscape [18]

Lp No	Gatunek / Species Nazwa / Name		Wędrowki Travel	Siedlisko / Environment	Pokarm / Food
1.	skowronek	<i>Alauda arvensis</i>	Przyłot: II-III, odlot: X-XI	Pola uprawne, łąki, pastwiska, ugory	Części roślin, owady
2.	dzierlatka	<i>Galerida cristata</i>	Osiadła	Tereny ruderalne, wysypiska śmieci i gruzu, place i składnice przemysłowe, ubogie pastwiska, ugory ze skąpą roślinnością zielną	Nasiona traw, chwastów oraz drobne owady
2.	pliszka żółta	<i>Motacilla flava</i>	Przyłot: III-IV, odlot: IX-X	Łąki, pastwiska, obrzeża bagien i pól uprawnych, tereny ruderalne	Owady, inne drobne bezkręgowce
4.	potrzęsacz	<i>Miliaria calandra</i>	Częściowo osiadły, regularnie zimuje	Pola uprawne, łąki, pastwiska z pojedynczymi drzewami, krzakami, płotami, wzdłuż dróg i rowów	Głównie nasiona, także drobne bezkręgowce
5.	trznadel	<i>Emberiza citrinella</i>	Osiadły	Skraje lasów, polany, zadrzewienia śródpolne, sady	Głównie nasiona, a w okresie lęgowym także bezkręgowce
6.	ortolan	<i>Emberiza hortulana</i>	Przyłot: IV-V, odlot: VIII-IX	Zadrzewienia, kępy i pasy drzew przy drogach i miedzach, sady, małe laski i skraje większych lasów w otwartym krajobrazie rolniczym	W okresie lęgowym głównie owady i inne bezkręgowce, a potem nasiona traw, innych roślin
7.	pokląska	<i>Saxicola rubetra</i>	Przyłot: IV-V, odlot: VIII-IX	Wilgotne łąki, luźno zakrzewione doliny rzeczne i tereny zalewowe, obniżenia wśród pól	Owady, pająki, inne bezkręgowce
8.	gąsiorek	<i>Lanius collurio</i>	Przyłot: IV-V, odlot: VIII-IX	Skraje lasów i zadrzewień, młodniki, pasy krzaków wśród łąk, wzdłuż dróg i rowów	Głównie owady, ale także małe ptaki, gryzonie, jaszczurki
9.	cierniówka	<i>Sylvia communis</i>	Przyłot: IV-V, odlot: VIII-IX	Skraje lasów, gęste zakrzaczenia przy drogach, rowach i miedzach, kępy krzaków na łąkach	Drobne bezkręgowce, głównie owady
10.	piegża	<i>Sylvia curruca</i>	Przyłot: IV-V, odlot: VIII-IX	Zadrzewienia i zakrzewienia w krajobrazie otwartym, wzdłuż dróg i miedz, skraje lasów, młode uprawy leśne, zieleń wiejska i miejska, parki, ogrody	Drobne bezkręgowce, głównie owady
11.	kuropatwa	<i>Perdix perdix</i>	Osiadła	Otwarte tereny polne i łąkowe	Głównie roślinny, czasem owady
12.	bocian biały	<i>Ciconia ciconia</i>	Przyłot: III-IV, odlot: VIII-IX	Osiadła ludzkie w krajobrazie rolniczym, najliczniej w pobliżu terenów podmokłych i dolin rzecznych	Wyłącznie zwierzęcy, od różnych zwierząt wodnych po myszy i duże owady
13.	myszolów zwyczajny	<i>Buteo buteo</i>	Osiadły	Otwarte tereny w pobliżu lasu lub z śródpolnymi zadrzewieniami.	Myszy polne i leśne
14.	pójdzka	<i>Athene noctua</i>	Osiadła	W osiedlach ludzkich lub w ich pobliżu, aleje starych drzew, parki, stare zabudowania	Gryzonie, małe ptaki, płazy, owady

III. OCHRONA LOKALNYCH RAS ZWIERZĄT GOSPODARSKICH

Działania mają na celu ochronę szczególnie cennych ras/odmian/rodów zwierząt gospodarskich, w przypadku, których niska liczebność zwierząt hodowlanych stwarza zagrożenie ich wyginięcia.

Lokalne rasy i odmiany zwierząt są doskonale przystosowane do miejscowych, częstych bardzo trudnych warunków środowiskowych. Mogą być utrzymywane

w warunkach produkcji ekstensywnej i przy ubogich zasobach paszowych dając produkty często o unikalnej jakości, dzięki czemu umożliwiają zagospodarowanie obszarów, które w innym przypadku nie były w ogóle użytkowane. Mają one także duże znaczenie ze względu na rolę, jaką pełniły w historii rozwoju regionu, z których się wywodzą i są związane z tradycją i kulturą lokalnych społeczności [7]. W PROW na lata 2007-2013 pakietem zachowania lokalnych ras zwierząt objęto:

- rasy bydła: białogrzbieta, polska czerwona, polska czerwono-biała i polska czarno-biała [9];
 - rasy koni: konik polski, koń huculski, koń małopolski, koń śląski i wielkopolski [13];
 - rasy i odmiany owiec: polska owca góraska odmiany barwnej, wrzosówka, świniarka, owca olkuska, merynos odmiany barwnej, owca wielkopolska, owca uhruska, owca żelażeńska, korideil, owca kamieniecka, owca pomorska, merynos polski w starym typie i cakiel podhalański [11];
 - kozę karpacką [7];
 - rasy świń: puławska, złotnicka biała i złotnicka pstra [12];
 - rasy i rody kur: Zielononóżka kuropatwiana (Z11 i Zk), Żółtonóżka kuropatwiana (Ż 33, Polbar (Pb), Rohde Island Red (R-11 i K-22), Rohde Osland White (A33), Sussex (S-66), Leghorn (G-99, H-22) [2];
 - rasy i rody kaczek: Pekin (P-8, P-9, P-11, P-22, P-33), Minikaczka (K-2), rody KhO-1 i LsA [6];
 - rasy i odmiany gęsi: Garbonosa (Ga), Kartuska (Ka), Kielecka (Ki), Lubelska (Lu), Podkarpacka (Pd), Zatorska (ZD-1), Pomorska (P0), Suwalska (Su), Rypińska (Ry), Biłgorajska (Bi), Landes (LsD-01), Romańska (Ro), Słowacka (Sł) [5];
 - królika rasy białej popieleńskiej;
 - szynszyla beżowa;
 - lisy dwóch odmian pastelowe i białoszyjne;
 - tchórze trzech typów barwnych: popielate, pomarańczowe i cytrynowe;
 - nutrie odmian barwnych: bursztynowo-złocista, biała niealbinotyczna, perłowa, pastelowa oraz czarna dominująca [1];
 - linie pszczoł rasy środkowoeuropejskiej: M Kampinowska, M Augustowska, M Północna, M Asta [4];
 - lokalne linie kapia: karp gołyski, zatorski, starzawski, knyszyński, ukraiński i litewski;
 - polskie szczepy pstrąga tęczowego: szczep wiosennego tarła, szczep jesiennego tarła [8].
- Unijne programy rolno-środowiskowe w zakresie hodowli zwierząt objętych ochroną pozwalają na skuteczną rekompensatę utraconych dochodów gospodarstw wobec niższej wydajności tych populacji w porównaniu do wysoko produkcyjnych, powszechnie utrzymywanych ras [7].

IV. PODSUMOWANIE

Dzięki pracy ośrodków naukowych i hodowców udało się ocalić przed wyginieniem wiele cennych populacji flory i fauny środowiska rolniczego. Natomiast działania PROW 2007-2013 związane z ochroną agrocenoz mają charakter wieloletni, przez co ich realizacja będzie mogła w sposób trwały wpływać na zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Nie mniej jednak nowe formy ochrony przyrody wprowadzone przez prawo unijne – sieć Natura 2000, Ramowa Dyrektywa Wodna, dopłaty rolnośrodowiskowe, system ocen oddziaływania na środowisko, zasady odpowiedzialności za szkody spotykają się często z rezerwą nie tylko organów ochrony przyrody, ale także środowisk naukowych i niektórych praktyków. Wynika to przede wszystkim z braku dostatecznej informacji na temat zasad funkcjonowania tych form oraz ze zwykłej obawy przed czymś nowym i nieznanym.

V. LITERATURA

1. Bielański P.: Rola i znaczenie lokalnych ras i odmian zwierząt futerkowych oraz możliwości ich ochrony w ramach działań Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w latach 2007-2013. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 44-48. 2006.
2. Calik J., Krawczyk J.: Rola i znaczenie lokalnych ras kur nieśnych oraz podstawowe wymogi programu ich ochrony. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 28-33. 2006.
3. <http://biodiv.mos.gov.pl>
4. Jaszczyńska M.: Ochrona zasobów genetycznych pszczoł rasy środkowoeuropejskiej. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 56-60. 2006.
5. Książkiewicz J.: Rola i znaczenie rodzimych odmian gęsi objętych programem ochrony zasobów genetycznych. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 34-38. 2006.
6. Książkiewicz J.: Rola i znaczenie rodzimych odmian kaczek objętych programem ochrony zasobów genetycznych. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 39-43. 2006.
7. Kurpiński J.: Polskie rasy zachowawcze. Atlas zwierząt gospodarskich objętych programem ochrony w Polsce. IZ Kraków. 2006.
8. Ligaszewski M.: Zasady i planowana ochrona zasobów genetycznych polskich, rodzimych linii karpia (*Cyprinus carpio* L. 1758) i szczepów pstrąga tęczowego (*Oncorhynchus mykiss* Walb. 1792). *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 49-55. 2006.
9. Majewska A.: Ochrona zasobów genetycznych bydła w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 3-8. 2006.
10. Ratyńska H.: Zanim zginą maki i kąkole. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin. 2003.
11. Sikora J.: Ochrona zasobów genetycznych owiec w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 15-20. 2006.
12. Szyndler-Nęcza M.: Rola i znaczenie rodzimych ras świń oraz możliwości ich ochrony w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Obszarów Wiejskich na latach 2007-2013. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 9-14. 2006.
13. Tomczyk-Wrona I.: Ochrona zasobów genetycznych koni w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. *Wiad. Zootechniczne*. 4. s. 21-27. 2006.
14. Trzeciak M.: Zmiany w postrzeganiu różnorodności biologicznej wg kryteriów Unii Europejskiej szansą dla polskiej przyrody. *Przyroda Polska*. 11. s. 12-13. 2004.
15. Wrońska D.: Skarb za płotem. *Wiedza i życie*. 6. s. 17-19. 1999.
16. www.minrol.gov.pl
17. www.piorin.gov.pl
18. www.ptaki.info

CONCEPTION ON THE BIODIVERSITY PROTECTION WITHIN THE PROGRAM OF RURAL AREA DEVELOPMENT (2007-2013)

Summary

Program of Rural Area Development for the years from 2007 to 2013 promotes voluntary activities of farmers for the protection, preservation, strengths of biodiversity of rural areas through the pro-ecological system of farming. It covers not only the selected kind of cultivation and breeding but also this which live in the nature.

Key words: Program of Rural Areas Development, biodiversity